

Drieënvijftigste oecumenische ontmoetings- en studiedag
Cinquante troisième journée œcuménique d'étude et de rencontre

Synodaliteit in het leven en de zending van de Kerk

-

Synodalité dans la vie et la mission de l'Eglise

Kasteel Mariagaarde, Hoepertingen – 30.11.2019

Hoofdreferaat door **Père Amfilochios Miltos**, orthodox priester en doctor in de theologie (Institut Catholique de Paris) en geschiedenis van de godsdiensten en religieuze antropologie (Université Paris-Sorbonne) - vertaling

SYNODALITEIT: LEITMOTIV OF EEN KERKELIJKE MANIER VAN ZIJN ?

Ik ben bijzonder vereerd met de uitnodiging om deze conferentie te houden op de studiedag dit jaar van de synodaliteit en ik dank eerst en vooral van harte de Nationale Commissie voor Oecumene voor de gelegenheid die me geboden wordt om mij te richten tot al wie met de oecumene begaan is in de bisdommen en parochies in België.

Inleiding

Het is ongetwijfeld de verdienste van het huidige pontificaat dat het begrip synodaliteit vandaag gepopulariseerd heeft en de theologische reflectie erover op gang heeft gebracht¹. In maart 2018 heeft de Internationale Theologische Commissie van de H. Stoel een document gepubliceerd onder de titel 'De synodaliteit in het leven en de zending van de Kerk', waarin sprake is van een *kairos* van de synodaliteit. Dat is ongetwijfeld waar zowel voor de Katholieke Kerk als voor de oecumene.

Inderdaad, het pontificaat van paus Franciscus is een echt '*kairos*-moment' voor de kwestie van de synodaliteit, een geprivilegieerd moment en een Godsgeschenk. Franciscus heeft onverwachts de synodaliteit op de pastorale en theologische agenda geplaatst, met ongekende gevolgen, niet alleen voor de Katholieke Kerk, maar ook voor de relaties met de andere Kerken. Vanaf het begin van zijn pontificaat heeft de paus zich herhaaldelijk

¹ Voir p. ex. BORRAS Alphonse, *Communion ecclésiale et synodalité*, Paris, CLD Éditions, 2018 ; REPOLE Roberto, *Église synodale et démocratie, Quelles institutions ecclésiales pour aujourd'hui?*, Paris, Lessius, 2016, coll. La part-Dieu 30. Voir les numéros 106/3, 2018 et 107/2, 2019 de *Recherches de Science Religieuse* sur « La synodalité de l'Église » ; DESTIVELLE Hyacinthe, *Conduis-la vers l'unité parfaite. Œcuménisme et synodalité*, Paris, Les Éditions du Cerf, 2018, p. 115-152 et 373-379.

uitgesproken voor een minder gecentraliseerde Kerk en voor de valorisatie van de synodaliteit en de collegialiteit. Collegialiteit en synodaliteit zijn begrippen die geregeld terugkomen in de toespraken en ideeën² van Paus Franciscus en die voor hem zeer belangrijk zijn in de dialoog met de orthodoxen:

Wij dienen samen op weg te gaan: personen, bisschoppen, de paus. De synodaliteit dient te gebeuren op verschillende niveaus. Wellicht is het tijd om anders om te gaan met de Synode, want de wijze waarop dit vandaag gebeurt lijkt me erg statisch. Dat zal ook voor de oecumene erg waardevol zijn, meer in het bijzonder met onze orthodoxe broeders. Van hen kunnen we meer leren over de betekenis van de bisschoppelijke collegialiteit en over de geschiedenis van de synodaliteit. Een gemeenschappelijke reflectie, die rekening houdt met de manier waarop de Kerk bestuurd werd in de eerste eeuwen, vóór de breuk tussen het Oosten en het Westen, zal ten gepasten tijde vruchtbaar zijn³.

Ook in zijn eerste apostolische exhortatie *Evangelii Gaudium* (nr. 246), benadrukte de paus hoe belangrijk de valorisatie van de collegialiteit is met betrekking tot de orthodoxen:

Als we echt geloven in de vrije en overvloedige werking van de H. Geest, kunnen we veel van elkaar leren! Het is niet alleen een kwestie dat we veel van elkaar kunnen opsteken om elkaar beter te kennen, maar ook om beter te vatten wat de Geest bij hen heeft uitgezaaid als een gave ook voor ons. Gewoon bij wijze van voorbeeld, in de dialoog met de orthodoxe broeders krijgen wij katholieken de mogelijkheid om iets meer te leren over de betekenis van de bisschoppelijke collegialiteit en over hun ervaring met de synodaliteit. Vanuit een uitwisseling over wat ons geschonken is, kan de Geest ons steeds meer leiden naar wat waar en goed is.

In zijn opmerkelijke toespraak ter gelegenheid van de herdenking van de 50ste verjaardag van de bisschoppensynode, heeft Paus Franciscus opnieuw bevestigd dat hij de synodale weg wil vernieuwen in heel de Kerk, ook met betrekking tot de primaatschap van Petrus⁴. Het is in die tekst dat wij enkele uitspraken terugvinden uit het hoger vernoemde document van de Internationale theologische Commissie. Volgens de paus is de synodaliteit een wezenlijke dimensie van de Kerk en “ is de weg van de synodaliteit, de weg die God van ons verwacht in het derde millennium?”. Verwijzend naar de band die heilige Jan Chrysostomos legt tussen

² À titre indicatif, voir : PAPE FRANÇOIS, « Discours aux membres du XIIIe Conseil ordinaire de la Secrétairerie générale du Synodes des évêques », le 13 juin 2013 : « la synodalité doit prendre une nouvelle direction pour exprimer sa singularité et unité au ministère de Pierre » ; « Discours à la délégation du Patriarcat œcuménique », le 28 juin 2013 : « Je fais référence par exemple à la réflexion de l'Église catholique sur le sens de la collégialité épiscopale, et à la tradition de la synodalité, si typique dans l'Église orthodoxe. J'ai confiance qu'un effort de réflexion commune si complexe et laborieux donnera des fruits en son temps » (les textes sur le site vatican.va).

³ PAPE FRANÇOIS, « Entretien accordé aux revues jésuites » dans *Études*, octobre 2013, p. 18.

⁴ PAPE FRANÇOIS, Discours à l'occasion de la commémoration du 50e anniversaire de l'institution du synode des évêques, Rome, le 17 octobre 2015, *DC*, n° 2521, 2016, p. 75-80.

synode en Kerk⁵, onderlijnt de paus dat ‘wat de Heer ons vraagt, nu reeds ten volle vervat ligt in het woord ‘Synode’. Samen op weg – leken, pastores, de bisschop van Rome- is gemakkelijk te zeggen, maar niet zo gemakkelijk in praktijk te brengen.’” Laten we deze laatste zin van de paus niet vergeten.

Het is trouwens ook een *kairos* voor de orthodoxe Kerk, dikwijls omschreven als de Kerk van de zeven (oude) concilies⁶. Drie jaar geleden, in juni 2016, vond op Kreta het Heilig en Groot Orthodox Concilie plaats. In dit lang voorbereide historische gebeuren⁷ heeft de Orthodoxie, niet zonder problemen⁸, haar synodale werking op mondiale schaal getoond. De bisschoppelijke synodaliteit, die het bestuur van de zogenaamde ‘autokephale’⁹ Kerken regelt, werd zo voor heel de Kerk duidelijk. Maar dit conciliaire gebeuren heeft ook de moeilijkheden bloot gelegd bij het realiseren van het orthodoxe principe van de synodaliteit wereldwijd. Naast dit bijzondere gebeuren, heeft recent de viering van de honderdste verjaardag van het lokale Concilie van Moskou van 1917-1918, aanleiding gegeven tot een theologische reflectie en discussie over de synodaliteit¹⁰.

Ten slotte beleven we ook een *kairos* van de synodaliteit in het kader van de officiële theologische dialoog tussen de rooms-katholieke Kerk en de Orthodoxen binnen de Internationale Gemengde Commissie. De synodaliteit stond en bleef de voorbije tien jaar centraal staan in de bilaterale dialoog. De twee jongste documenten van de Commissie leveren een bijzondere bijdrage aan de synodaliteit. Het gaat om het Ravenna-document (2007 over de “*Ecclesiologische en canonieke gevolgen van de sacramentele natuur van de Kerk. Kerkelijke communio, conciliariteit en gezag*”¹¹ en het laatste document van Chieti (2016) “*Synodalitéit en primauteit in het eerste millennium: naar een gemeenschappelijk verstaan in dienst van de eenheid van de Kerk*”¹². De kwestie die vandaag de Commissie bezighoudt is de synodaliteit en de primauteit in het tweede millennium.

⁵ JEAN CHRYSOSTOME, *Explication in ps 149*, PG 55, coll. 493

⁶ Selon l’*Encyclique* du Saint et Grand Concile de l’Église orthodoxe, Crète 2016, n° 3 : « Dans son unité et sa catholicité, l’Église orthodoxe est l’Église des Conciles depuis l’Assemblée des Apôtres à Jérusalem (Ac 15, 5-29) » (texte dans *Contacts* 68, 2016, p. 257). Voir aussi p. ex. le sous-titre de l’ouvrage classique de Kallistos WARE, *L’Orthodoxie. L’Église des sept conciles*, Paris, Desclée de Brouwer, 1968.

⁷ Voir le numéro 255 de *Contacts*, 68, 2016, entièrement consacré au Concile.

⁸ Parmi les quatorze Églises autocéphales qui forment actuellement l’Église orthodoxe, quatre patriarchats (Antioche, Russie, Bulgarie et Géorgie) ont décidé très peu de temps avant l’événement de ne pas y participer, bien qu’elles avaient signé la convocation du Concile trois mois auparavant.

⁹ Par Église autocéphale, on entend habituellement une Église territoriale (souvent aujourd’hui de caractère national), qui est indépendante, ayant le droit de désigner librement son primat.

¹⁰ Voir les Actes du colloque « Comment vivre et partager la conciliarité ecclésiale ? La réception du Concile de Moscou (1917-198) », *Contacts*, 70 (n. 263), 2018.

¹¹ Pour la version française du document voir sur vatican.va ou dans *Istina* 53, 2008, p. 283-296.

¹² Pour le texte original en anglais sur vatican.va.

Vermelden we ten slotte dat in de protestantse theologie de synodaliteit een actueel onderwerp blijft door van de synodale wijze waarop de protestantse gemeenschappen georganiseerd zijn. Onze oecumenische benadering hier beperkt zich tot het bilaterale orthodoxe-katholieke niveau, bij gebrek aan tijd, maar ook omwille van de beperkte kennis van de spreker van de protestantse theologie en wereld¹³.

Het is dus evident dat er een bijzonder klimaat is gecreëerd om samen na te denken over de theologische kwestie van de synodaliteit of de conciliariteit. Maar ook al kunnen we vanuit een gemeenschappelijk concept over het ideaal van de synodaliteit, als wezenlijk kenmerk van de Kerk, samen nadenken, de kerkelijke realiteit waarin die tot uitdrukking dient te komen blijft nog altijd zeer complex. We kunnen ons dus niet tevreden te stellen met een mooi discours over dit ideaal, zonder ons tegelijkertijd te buigen over de praktijk van die collegialiteit. Met andere woorden, het volstaat niet te spreken over de *synodaliteit van de Kerk* en de *synodaliteit in de Kerk* te vergeten.

Hoe kunnen we voordeel halen uit dit *kairos* van de synodaliteit voor onze Kerken en voor de dialoog op ecclesiologisch en praktisch vlak? Om die vraag te beantwoorden, willen we in eerste instantie kort vanuit de gebruikte terminologie enkele elementen aanstippen van de problematiek. In tweede instantie willen we drie theologische fundamenteën belichten om samen beter de synodaliteit te begrijpen. Tenslotte zullen we een kritische blik werpen op de realiteit binnen elke Kerk, om de moeilijkheden aan te stippen die het in praktijk brengen van de synodaliteit in de weg staan, om te besluiten met enkele slotbeschouwingen.

Synodaliteit, Collegialiteit, Conciliariteit

Wat verstaat men onder synodaliteit? Het antwoord is niet eenvoudig, want het gaat om een abstract en veelduidig begrip. Nochtans, zoals de Belgische canonist A. Borrás opmerkte, zijn theologen en canonici “het er blijkbaar over eens om te zeggen dat het gaat om een specifieke eigenschap van de Kerk, die voortvloeit uit haar *communio* natuur”¹⁴. Inderdaad, de ontwikkeling van de ecclesiologie in de voorbije eeuw heeft ons, onder meer, in staat gesteld het belang van de synodaliteit in te zien, niet enkel voor de hiërarchische structuur van de Kerk (de werking van concilies of van bisschoppensynodes), maar ook voor de Kerk zelf. Zo kunnen we de synodaliteit tegelijkertijd omschrijven als een principe in de organisatie of het

¹³ Pour un point de vue protestant dans une perspective œcuménique voir p. ex. l’article d’André BIRMELE, « La tradition des synodes luthériens et réformés » dans *Recherches de Science Religieuse*, 106/3, 2018, p. 423-442.

¹⁴ Pour un point de vue protestant dans une perspective œcuménique voir p. ex. l’article d’André BIRMELE, « La tradition des synodes luthériens et réformés » dans *Recherches de Science Religieuse*, 106/3, 2018, p. 423-442.

bestuur van de Kerk en als een eigenschap, die inherent is aan de natuur en het leven van de Kerk zelf.

Behalve het woord synodaliteit worden nog twee woorden gebruikt: *collegialiteit en conciliariteit*¹⁵. Enerzijds verwijst de bisschoppelijke collegialiteit (of eenvoudigweg collegialiteit) gewoonlijk naar de leer over het episcopaat geformuleerd door het concilie Vaticanum II in de Constitutie *Lumen Gentium*. Vermelden we dat de manier waarop het Concilie het begrip van de collegialiteit heeft gedefinieerd, overeenstemt met de bisschoppelijke synodaliteit, zoals ze door de orthodoxen wordt verstaan, mits enkele verduidelijkingen. Anderzijds zijn begrippen als synodaliteit en conciliariteit (die respectievelijk komen van het Griekse woord *σύνδος* en het latijnse *concilium*) in wezen synoniem en worden ze gewoonlijk onderling verwisselbaar gebruikt. Nochtans op basis van de dubbele betekenis van de synodaliteit, waarover we het eerder hadden, is het mogelijk een onderscheid te maken tussen bisschoppelijke synodaliteit (die verwijst naar de synodale of conciliaire activiteit van de bisschoppen) en de kerkelijke conciliariteit, die de conciliaire en communautaire natuur van de Kerk weergeven. In die zin, zoals Prof. J. Famerée het formuleerde, geeft de conciliariteit aan “voorbij de eigen verantwoordelijkheid van een bijeenkomst van bisschoppen, dat op basis van het doopsel, ieder lid van het Lichaam van Christus zijn plaats en zijn eigen verantwoordelijkheid heeft in de *koinonia* of de eucharistische *communio*”¹⁶. Dit onderscheid in de terminologie is echter niet absoluut, het begrip synodaliteit kan ook met het epitheton ‘kerkelijk’ verbonden worden. Om de twee betekenissen beter te onderscheiden kan men zeggen dat er helemaal geen tegenstelling bestaat tussen bisschoppelijke synodaliteit en kerkelijke conciliariteit¹⁷. Integendeel, de bisschoppelijke synodaliteit is gebaseerd op de kerkelijke conciliariteit en heeft de taak ze mogelijk te maken¹⁸. Zo zijn, volgens Y. Congar, “de concilies in feite een veruiterlijking van de conciliariteit die ontspringt aan de natuur zelf van de Kerk, die een *communio*, *κοινωνία* dient te zijn”¹⁹. Van zijn kant benadrukt P. Alexander Schmemmann, een bekende orthodoxe theoloog, dat de

¹⁵ Sur la terminologie voir p. ex. G. ROUTHIER, « La synodalité de l'Église locale », dans *Studia canonica*, 26, 1992, p. 118-125 ou A. BORRAS, « Trois expressions de la synodalité depuis Vatican II », p. 645-648.

¹⁶ FAMERÉE Joseph, « "Communion ecclésiale, conciliarité et autorité". Le document de Ravenne » dans *Revue théologique de Louvain*, 40, 2009, p. 237.

¹⁷ Cf. p. ex. CORECCO E., « Synodalità » dans BARBAGLIO Giuseppe, DIANICH Severino (sous la dir.), *Nuovo Dizionario di Teologia*, Milano, ed. San Paolo, 1988, p. 1455. VALDRINI Patrick « La synodalité (Conclusions du Colloque) » dans *La Synodalité, La participation...*, dans *L'Année canonique*, Hors série v. II, 1992, p. 852-853.

¹⁸ STAVROU Michel, « Linéaments d'une théologie orthodoxe de la conciliarité » dans *Irénikon*, 76, 2003, p. 485.

¹⁹ CONGAR Yves, « Structure ou régime conciliaire de l'Église » dans CONGAR Yves, *Le Concile Vatican II, Son Église, Peuple de Dieu et Corps du Christ*, Paris, Beauchesne, 1984, ThH 71, p. 34.

synodale of conciliaire ontologie van de Kerk, in het geheel van wat ze is en van haar leven, het kader vormt voor het functioneren van synodes en concilies²⁰.

De theologische fundamenten van de synodaliteit

Dat de ontologie van de Kerk conciliair is, wil zeggen dat de synodaliteit theologische fundamenten heeft. Het is dus belangrijk kort drie ecclesiologische fundamenten te schetsen van de synodaliteit. Als de Kerk fundamenteel synodaal is, dan is dat omdat : 1) zij als een *communio* wordt gezien, 2) dat zij zich manifesteert in het sacrament van de eucharistie en 3) dat ze een *communio ecclesiarum* is.

1. De communio ecclesiologie of de trinitaire ecclesiologie

De *communio*-ecclesiologie²¹ is ongetwijfeld het leidende beginsel vandaag in de oecumenische ecclesiologie, het staat ook centraal in de dialoog tussen de Katholieke Kerk en de Orthodoxe Kerk²². Voor de orthodoxen is hun ecclesiologie een *communio*-ecclesiologie²³, terwijl de Buitengewone Synode van 1985 verklaarde dat de *communio* “het centrale en fundamentele uitgangspunt is in de documenten van het IIde Vaticaans Concilie”²⁴.

Het concept *koinonia*, dat diep verankerd ligt in de Bijbel en de Kerkvaders, en de *communio*-ecclesiologie die eruit volgt, zijn « een gemeenschappelijk goed »²⁵, om een uitdrukking te gebruiken van W. Kasper, waarover men het fundamenteel eens is, vooral in de dialoog tussen orthodoxen en katholieken, omdat deze ecclesiologie hun gemeenschappelijke traditie belichaamt. Volgens J.-M. Tillard, “In het nieuwe tijdvak van de geschiedenis van de Levende Traditie die in onze eeuw, getekend door de oecumenische beweging en het IIde Vaticaans Concilie, is aangebroken, is enkel deze *communio*-ecclesiologie in staat, lijkt me, opnieuw aan te sluiten voorbij alle eeuwen, met de genadetijd *van de onverdeelde Kerk*”²⁶. Als de Kerk zelf een synode is, dan is ze dat omdat Zij de volmaakte synode van de heilige

²⁰ SCHMEMANN A., « Towards a Theology of Councils » dans *Id., Church, World, Mission, Reflections on Orthodoxy in the West*, Crestwood, St. Vladimir’s Seminary Press, 1979, p. 164.

²¹ Sur cette ecclésiologie, voir p. ex. DOYLE Denys, *Communion Ecclesiology, Vision and Versions*, N. York, Orbis Books, 2000 ; ROUTHIER G., « La synodalité de l’Église locale », p. 111-113, n. 1 ; Walter KASPER, *L’Église catholique, Son être, sa réalisation, sa mission*, Paris, Cerf, 2014, CF 293, p. 45-48. Jean RIGAL, *L’ecclésiologie de communion. Son évolution historique et ses fondements*, Paris, Cerf, 1997, CF 202.

²² Voir le Document de Ravenne, n° 2.

²³ P. ex. CLEMENT Olivier, « L’ecclésiologie orthodoxe comme ecclésiologie de communion » dans *Contacts*, 20, 1968, p. 10-36 et ZIZIOULAS J., « L’Église comme communion » dans *L’Église et ses institutions*, Paris, Cerf, 2011, coll. « orthodoxie » n° 3, p. 101-118.

²⁴ Assemblée Générale extraordinaire du Synode des évêques (1985) « Rapport final » dans *DC* 1909, 1986, p. 39.

²⁵ KASPER W., *L’Église catholique*, p. 47.

²⁶ TILLARD Jean-Marie, « L’Église de Dieu est une communion » dans *Irenikon*, 53, 1980, p. 486. De même, en résumant le propos de DOYLE D., *Communion Ecclesiology*, p. 13, A. NISUS, « La genèse d’une ecclésiologie de communion », p. 315.

Drieëenheid weerspiegelt²⁷. Zo is de *communio*-ecclesiologie wezenlijk een trinitaire ecclesiologie. Volgens Kasper, “is de kerk in zekere zin de ikoon van de trinitaire *communio* van de Vader, de Zoon en de H. Geest”²⁸; deze ecclesiologie veruiterlijkt de communautaire, relationele en *communio* natuur van de kerkelijke realiteit²⁹. Citeren we J. Zizioulas:

Welke zijn de basiselementen die een theologie van de *koinonia* kunnen funderen? (...) De *koinonia* is niet het resultaat van een sociologische ervaring of van een ethiek van het geloof. We worden geroepen tot *koinonia* niet omdat dit ‘goed’ is voor ons en voor de Kerk, maar omdat we geloven in iemand die in het diepste van zichzelf *koinonia* is. Als we geloven in een God die voor alles een individu is, dat uit zichzelf bestaat vóór iedere relatie met anderen, dan staan we dicht bij een sociologische opvatting van de *koinonia*. In dat geval is de Kerk in zichzelf geen *communio* : ze is dit enkel secundair op de wijze van het “*bene esse*”. De leer van de Drievuldigheid krijgt in dit verband een beslissende betekenis: God is drievuldig, in Zijn wezen zelf. Hij is relationeel. Een God die niet drievuldig zou zijn, zou niet *koinonia* zijn in zichzelf. Als ze een *communio*-ecclesiologie wil zijn, moet de ecclesiologie zich funderen op een trinitaire theologie³⁰.

De *communio* funderen in de Drievuldigheid betekent voor Zizioulas het mysterie weerspiegelen van “het ene en de veelvoud”. God is tegelijk één en veelvoudig: de eenheid en de veelheid zijn simultaan en onderling verbonden. De grote trekken van de *communio*-ecclesiologie zijn volgens ons: haar trinitaire verankering, haar eucharistische realisatie en haar opvatting van de wederkerigheid tussen de eenheid en de verscheidenheid. Nu we het eerste karakteristiek hebben aangegeven, laten we dan nu de twee andere bekijken.

2. Eucharistische ecclesiologie

De *communio* ecclesiologie is ook een “eucharistische ecclesiologie”³¹. Als de Kerk een *communio* is, dan voltrekt die zich bij uitstek in de viering van de eucharistie, waarin de Kerk zich manifesteert als volk van God, verzameld op eenzelfde plaats (*epi to auto*), als lichaam van Christus, gevormd door de Heilige Geest, een gemeenschap van geroepenen. De eucharistie

²⁷ SCHMEMANN A., « Towards a Theology of Councils », p. 163.

²⁸ KASPER Walter, « L’Église comme *communio*. Réflexions sur l’idée directrice de l’ecclésiologie du concile Vatican II » dans *La théologie et l’Église*, Paris, Cerf, 1990, CF 158, p. 395. L’auteur se réfère aux textes du Concile (LG 4 et UR 2) selon lesquels la *communio* des Églises est participation à la *communio* trinitaire.

²⁹ KASPER W., *L’Église catholique*, p. 47-48. ZIZIOULAS J., « L’Église comme communion » dans *L’Église et ses institutions*, p. 109-114.

³⁰ ZIZIOULAS J., « L’Église comme communion » dans *L’Église et ses institutions*, p. 105-106.

³¹ Voir LEGRAND Hervé, « L’ecclésiologie eucharistique dans le dialogue actuel entre l’Église catholique et l’Église orthodoxe » dans *Istina*, 51, 2006, p. 354-374 et VANCANGH Jean-Marie (dir.), *L’ecclésiologie eucharistique*, Académie internationale des Sciences Religieuses, Bruxelles, Cerf, 2009. Voir aussi TILLARD J.-M., « L’Église de Dieu est une communion », p. 452-453.

is daardoor niet een sacrament naast de andere, of enkele “een genademiddel” , maar “de manifestatie en de realisatie zelf van de Kerk”³².

De intrinsieke band tussen eucharistie en synodaliteit wordt dus vanzelfsprekend³³. De liturgische oorsprong van het synodale fenomeen zijn ondertussen gemeengoed bij de theologen en een vanzelfsprekendheid die niet moet bewezen worden. Het is nochtans belangrijk in herinnering te brengen op welke manier eucharistie en synode met elkaar verweven zijn. Volgens Zizioulas³⁴ vloeit de intrinsieke band tussen de kerkelijke conciliariteit en de eucharistische gemeenschap voort uit het feit dat: 1) de eerste conciliaire structuur verscheen in de schoot van een eucharistische gemeenschap, zoals we dat zien bv. bij Ignatius van Antiochië, 2) de eerste concilies verschijnen als patronen van deze structuur (het *synedrion* van de bisschop)³⁵, 3) hun bedoeling is het herstel van de eucharistische *communio* en 4) hun samenstelling is episcopaal: het zijn de bisschoppen, als hoofden en vertegenwoordigers van de lokale Kerken, die overleg plegen en stemmen. Daardoor komt het dat de synodaliteit gefundeerd is op de eucharistische ecclesiologie.

Vergeten we niet dat de eucharistische ecclesiologie zeker geen orthodoxe ontdekking is³⁶, maar een benadering van de realiteit van de Kerk die verankert ligt in de patristische traditie. Bijna tegelijkertijd met N. Afanassieff, die aan de oorsprong ligt van deze uitdrukking, of zelfs iets eerder, werd de band tussen Eucharistie en Kerk door Henri de Lubac benadrukt³⁷, een pionier, later gevolgd door talrijke katholieke theologen zoals Y. Congar, J.-M. Tillard en H. Legrand.

Dankzij de eucharistische ecclesiologie, zien wij wat de Kerk wezenlijk onderscheidt van iedere andere gemeenschap, en ook dat de Kerk een gestructureerde gemeenschap is, waarin er geen tegenstelling bestaat tussen de vier *charismata* of de ambten en bedieningen binnen de Kerk: leken, diakens, priesters en bisschop. Wij kunnen tevens de betekenis van deze ecclesiologie voor de synodaliteit vatten. Zoals in de eucharistie iedereen zijn plaats heeft in de Kerk - want er is geen eucharistie zonder het Amen van de gemeenschap, d.w.z. zonder de participatie van de leken -, zo neemt op dezelfde wijze iedereen deel aan de Kerk die in zekere zin synode is, gemeenschap, *communio*.

³² ZIZIOULAS J., « Introduction » dans *L'être ecclésial*, Genève, Labor et Fides, 1981, p. 16.

³³ Voir ALBERIGO Giuseppe, ‘Sinodo come liturgia ?’ dans *Cristianesimo nella storia*, 28, 2007, p. 1-40.

³⁴ ZIZIOULAS J., « Comment on Communal Spirit and Conciliarity » dans *The one and the many*, Alhambra (California), Sebastian Press, 2010, p. 218.

³⁵ Cf. LANNE Emmanuel, « L'origine des synodes » dans *Theologische Zeitschrift*, 27, 1971, p. 212.

³⁶ C'est le P. Nicolas Afanassieff qui l'a introduit et qui est le seul non catholique cité dans les *Acta Synodalia* : LEGRAND H., « L'ecclésiologie eucharistique dans le dialogue actuel », p. 354-374.

³⁷ Voir son *Corpus mysticum. L'Eucharistie et l'Église au Moyen Âge*, Paris, Cerf, 1944.

3. *De lokale Kerk als realisatie van heel de Kerk*

Het derde kenmerk van de *communio*-ecclesiologie, dat voortvloeit uit haar trinitaire fundament en haar eucharistische realisatie is het verband tussen eenheid en verscheidenheid . Deze band tussen het ene en de veelvoud is aanwezig op verschillende niveaus en in verschillende realiteiten. Eerst en vooral, op het fundamentele niveau van de lokale Kerk: de eenheid van de eucharistische gemeenschap wordt belichaamd door haar hoofd, de bisschop, zoals iedere eucharistische gemeenschap door haar *proestos*, degene die voorgaat, de priester. Niettemin wordt de verscheidenheid van de gemeenschap daardoor niet te niet gedaan. Integendeel, er is een interdependentie : er is geen bisschop zonder gemeenschap, en er is geen gemeenschap zonder bisschop. Diezelfde interdependentie bestaat er tussen de éne, heilige, katholieke en apostolische Kerk die we belijden in het Credo en de lokale Kerken verspreid over de wereld.

De Kerk voltrekt zich noodzakelijkerwijze op een plaats en niet op een abstracte manier. Dat betekent dat de *éne Kerk* tegelijkertijd bestaat uit vele lokale Kerken. Heel de kerk is niet de optelsom van de lokale Kerken maar hun *communio*, *communio ecclesiarum*. Maar wat verstaat men onder lokale Kerk? Een parochie of een autokefale kerk? Zou een parochie of een autokefale Kerk (in de praktijk, een nationale) binnen de Orthodoxie, een lokale Kerk kunnen genoemd worden?

We kunnen deze kwestie nu niet verder uitdiepen, toch dienen we erop te wijzen dat in onze patristische en canonieke bronnen de verwijzing Kerk steeds en uitsluitend verwijst naar de structuur die wij vandaag bisdom noemen t.t.z. een eucharistische gemeenschap (in de brede zin van het woord en niet naar een liturgische bijeenkomst) geleid door de bisschop. Noch een regionale kerk, noch de universele Kerk (die men correcter ‘hele’ dient te noemen) is Kerk in de strikte zin, want het gaat eerder om een groepering van lokale Kerken (en niet ‘particuliere’, een uitdrukking, die vooral sinds Vaticanum II gangbaar is, maar tot verwarring leidt) die met elkaar in *communio* zijn .

De *communio* begrepen als een verband tussen eenheid en diversiteit, voltrekt zich dus zowel *ad intra* van de diocesane Kerk als ‘*ad extra*, t.t.z. in haar relatie met de andere lokale Kerken. In die zin is de synodaliteit de bestaanswijze van de Kerk door haar dubbele rol : a) de synodaliteit is de wijze waarop een lokale Kerk dient te functioneren en b) de synodaliteit is de wijze waarop de *communio* tussen de lokale Kerken tot uiting moet komen. Deze tweede synodaliteit veronderstelt een participatie aan het synodale leven van alle lokale Kerken (diversiteit) en tegelijkertijd, het bestaan van een eenheidscentrum belichaamd door de

primaatskerk. In dit verband citeert men dikwijls de 34ste canon, die apostolische wordt genoemd, en over deze interdependentie tussen de bisschoppen en de primate handelt. Het is zo dat wanneer een bisschop deelneemt aan een synode hij zichzelf niet vertegenwoordigt maar de Kerk (waarvan hij de “corporatieve persoonlijkheid” is). Om die reden is een synode altijd een bijeenkomst van Kerken en niet van individuen.

We begrijpen nu misschien beter het belang van de lokale Kerk. Indien, volgens *Lumen Gentium* 23, de ene Kerk in en door alle lokale Kerken bestaat, dan voltrekt de correlatie tussen de kerkelijke conciliariteit en de bisschoppelijke synodaliteit zich noodzakelijkerwijze in en dank zijn de lokale Kerk. In haar manifesteert zich op een sacramentele wijze de fundamentele natuur van de Kerk als *communio*. De lokale Kerk ligt dus aan de basis van de synodaliteit.

Een blik op de realisaties van de synodaliteit

Nu we bondig de verschillende ecclesiologische principes hebben aangegeven waarop de synodaliteit berust, dienen we ons af te vragen welke de praktische resultaten ervan zijn. Het is gebruikelijk geworden drie niveaus te onderscheiden in het kerkelijk leven: lokaal, regionaal en universeel. Vermits het universele niveau heel dikwijls de centrale kwestie is omwille van het probleem met de romeinse primauteit, beperken wij ons tot de andere niveaus, het lokale en het regionale.

De synodaliteit in de lokale Kerk

Zoals we reeds onderstreepten, voltrekt de synodaliteit, of vanuit onze terminologische keuze de kerkelijke conciliariteit, zich fundamenteel op het niveau van de lokale Kerk. Hoe vertaalt zich die kerkelijke conciliariteit in de praktijk binnen onze Kerken? In de Katholieke Kerk hebben we een opmerkelijke lokale instelling ontdekt, die het Oosten historisch niet heeft gekend en die doet denken aan de synodale praxis in de diocesane orthodoxe kerken vandaag.

De diocesane synode

Volgens het huidige kerkelijk recht (CIC 1983, c. 460), is de diocesane synode³⁸ een “bijeenkomst van gekozen priesters en andere christengelovigen van een particuliere Kerk, die tot welzijn van de gehele diocesane gemeenschap de diocesane bisschop bijstaan”.

Ook al zijn de eerste getuigenissen over diocesane synodes relatief recenter dan die over de synodes van bisschoppen (in feite gaan ze terug tot de zesde eeuw), toch kunnen we stellen

³⁸ Voir p. ex. TRICHET Louis, *Le synode diocésain*, Paris, Cerf, 1992, coll. Bref. et BORRAS A., « Trois expressions de la synodalité depuis Vatican II », p. 650-655.

dat de diocesane synode in de praktijk een evolutie heeft gekend die teruggaat tot de eerste eeuwen, toen de bisschop omgeven werd door zijn *presbyterium*. Men moet weten dat in de vroegere wetgeving (ten minste vanaf de twaalfde eeuw³⁹) tot aan de actuele codex van 1983, de diocesane synode altijd een vergadering was die uitsluitend uit clerici bestond. Het is dus niet juist dat er een continuïteit bestaat met de primitieve patristische traditie, zoals dat het geval is met de “priesterlijke collegialiteit” die we aantreffen bij bv. Ignatius van Antiochië of Cyprianus van Cartago. Bij Ignatius zijn de priesters het *synedrion*⁴⁰ van de bisschop, zijn assemblee of senaat, die hem vooral omgeeft tijdens de eucharistie, maar ongetwijfeld ook bij de uitoefening van zijn ambt. In een schrijven aan de priesters benadrukt Cyprianus “vanaf het begin van mijn episcopaat heb ik als regel aangenomen niets aan mijn persoonlijk oordeel over te laten, zonder uw raad en zonder de goedkeuring (consensus) van het volk”⁴¹. Noteren we hier dat het *consilium* hoort bij de clerus en de *consensus* bij het volk. Natuurlijk is het consulteren van de priesters niet bindend en behoudt de bisschop steeds zijn vrijheid om initiatieven te nemen en beslissingen te treffen.

In dezelfde traditionele lijn definiëren de canonieke voorschriften met betrekking tot de diocesane synodes, dat de synodale assemblee een adviserende en niet een beslissend karakter heeft. De bisschop blijft vrij in het afkondigen van decreten na de stemming in de synode. Maar ook al heeft de synode geen wetgevende bevoegdheid in de strikte zin van het woord, door “haar medewerking aan de uitwerking van de decreten (cf. cc. 29-30), neemt de synode nauw deel aan de wetgevende macht van de bisschop”⁴². In feite kan de bisschop “het advies dat samen door de synodedeelnemers wordt gedragen, niet negeren”⁴³ of er zich zonder gegronde redenen tegen verzetten.

Het is goed te wijzen op deze particulariteit in het synodale regime van de Kerk, die onze democratische geest soms wat ergert en om die reden slechts kan begrepen worden vanuit haar liturgische en theologische oorsprong. De bisschop is niet de gedelegeerde van een groep, of de beambte gekozen om de rechten te verdedigen van een meerderheid. Congar heeft vooral de nadruk gelegd op de betekenis van een oud concept van vertegenwoordiging die niet democratisch en parlementair is, maar “die binnen een organische context, geen afbreuk doet

³⁹ BORRAS A., « Trois expressions de la synodalité depuis Vatican II », p. 651.

⁴⁰ Voir *Magn.* 6, 1, *Trall.* 3, 1, *Philad.* 8, 1, SC 10bis, p. 85, 97et 127. Pour des citations du terme chez Origène et J. Chrysostome voir VILELA A., « Le Presbytérium selon saint Ignace d’Antioche » dans *Bulletin de Littérature ecclésiastique*, 74, 1973, p. 174, n. 80.

⁴¹ *Ep.* 14, 4. Voir CYPRIEN DE CARTHAGE, *Lettres 1-20*, DELEANI Simone (introd., texte, trad. et comment.), Paris, Institut d’Études Augustiniennes, 2007, « Coll. des études augustiniennes », série Antiquité 182, p. 199.

⁴² BORRAS A., « Trois expressions de la synodalité depuis Vatican II », p. 653.

⁴³ Instruction de 1997 IV, 5b cité par BORRAS A., « Trois expressions de la synodalité », p. 653.

aan het hiërarchische karakter van het hoofd, dat zijn gemeenschap vertegenwoordigt. Hij vertegenwoordigt haar, niet als de gedelegeerde van soevereine individuen, maar als de verpersoonlijking en het geheel van het lichaam waarvan hij het hoofd is. Vanuit het gezag dat hij van de Heer ontving, die het lichaam zo heeft gemaakt, georganiseerd en één, belichaamt hij in zijn persoon – niet privé maar officieel- de leden waarover hij als hoofd is aangesteld⁴⁴. Zo kunnen we de bisschop beschouwen als de “corporatieve persoonlijkheid” van zijn Kerk. Hier blijkt de enorme verantwoordelijkheid van de bisschop: trouw blijven aan zijn taak, d.w.z. het geloof, de eensgezindheid en de *sensus fidelium* van zijn eucharistische gemeenschap representeren. De bisschop moet voortdurend weerstaan aan de verleiding om op een autonome en autarkische manier te handelen⁴⁵.

Het terug tot leven komen van de diocesane synode sinds Vaticanum II, vooral door de *receptio* van haar mooie theologie over de Kerk als volk van God, is merkwaardig. Onnodig het grote aantal diocesane synodes te vermelden dat sindsdien plaats vond, en ook niet hun voorbereiding en hun resultaten, en hun manier van werken. Vanuit onze kant zou ik twee belangrijke resultaten van deze instelling willen onderlijnen, nl. i) dat de gelovigen zich bewust zijn geworden van het feit dat ze deel uitmaken van een gemeenschap, en ii) die actieve participatie van de gelovigen aan de liturgie en het leven van de Kerk. De deelname van leken aan de diocesane synodes is geen nieuwigheid, ze ligt in de lijn van de traditie, zoals blijkt uit het citaat van Cyprianus.

De lokale synodaliteit in crisis

In de oosterse traditie kent men geen diocesane synodes. Men zou vandaag een parallel kunnen trekken met de vergaderingen/bijeenkomsten van clerici en leken die de bisschop kan samenroepen. Natuurlijk bestaan er voor deze vergaderingen geen canonieke voorschriften en in feite vinden ze over het algemeen ook eerder zeldzaam plaats. Het is wel zo dat, al gaan de orthodoxen prat op de synodaliteit als een orthodox waardevol bezit, de principes van de synodaliteit niet altijd worden weerspiegeld in de orthodoxe kerkelijke realiteit. Verschillende orthodoxe theologen hebben reeds aan zelfkritiek gedaan en spreken over een crisis van de collegialiteit of conciliariteit⁴⁶.

⁴⁴ CONGAR Y., « Conclusion » dans BOTTE B. et a., *Le Concile et les Conciles*, p. 308. CONGAR Y., « Structure ou régime conciliaire de l'Église », p. 37.

⁴⁵ Voir les remarques et l'analyse psychologique du professeur de l'UCL, Vassilis SAROGLU, « Psychologie de l'autorité religieuse et fonctionnement de la synodalité » dans *Θεολογία*, 86, 2015, p. 61-81.

⁴⁶ Voir dans ce sens les remarques instructives de Michel STAVROU, « Linéaments d'une théologie orthodoxe de la conciliarité » dans *Irénikon*, 76, 2003, p. 491-500 ou de Stavros YANGAZOGLU, « Crise de la synodalité ? La tendance bureaucratique de l'ecclésiologie et le problème de la représentation et de la communion réelle dans

Als we de drie ecclesiologische punten die we belicht hebben, d.w.z. de *communio*, de eucharistische ecclesiologie en de wederzijdse relatie tussen bisschop en lokale Kerk, van nabij zouden bekijken, dan zouden we wellicht ontgoocheld zijn. Alvorens het over de problemen te hebben, moeten we echter zeggen dat er, zoals in de Katholieke Kerk, ook in de Orthodoxe kerk, verscheidenheid is, naargelang van het land, de culturen, de historische omstandigheden, de theologische context enz. Maar deze crisis van de synodaliteit is min of meer vast te stellen in heel de orthodoxe wereld.

Beginnen we eerst met het gemis aan gemeenschapsgevoel, zowel in de parochie als in het bisdom. Het christelijke leven van een praktiserend orthodox is erg individualistisch getint, het doel van het christen zijn is mijn persoonlijke, ja zelfs individuele, heiliging. Een sterke nadruk op onze ascetische theologie of een foutieve interpretatie van de persoonlijke vergoddelijking (*theosis*), wat op zich niet negatief is, leidt er soms toe dat de echte *communio* met de andere gelovigen eerder als een obstakel wordt gezien. In onze parochies heerst er nauwelijks een sfeer van gemeenschap of familie.

Op diocesaan vlak, zoals M. Stavrou opmerkt: “hebben de relaties de tendens eerder hiërarchisch beleefd te worden, de diocesane samenkomst wordt gemakkelijk vervangen door een bureaucratie, die als efficiënter wordt ervaren. Dit voedt enkel het klerikalisme en bijgevolg ook het antiklerikalisme, dat de andere kant is van de medaille”⁴⁷. Tegelijkertijd heeft een overwaardering van het bisschoppelijke ambt ertoe geleid dat de bisschop, zoals een Grieks theoloog opmerkte, “de rol speelt van een monarch die op een autoritaire wijze een verbrokkelde gemeenschap, die allang heeft opgehouden een echte gemeenschap te zijn, controleert en bestuurt”⁴⁸. Een andere Griekse theoloog beschrijft met veel eerlijkheid de realiteit als volgt: “In het overgrote deel van de orthodoxe bisdommen worden alle belangrijke beslissingen genomen door de bisschop, als individu. De oude traditie in de Kerk, waarbij de bisschop beslissingen neemt, nadat hij de clerus en soms zelfs de leken had geraadpleegd, werd in de meeste gevallen verlaten. Dit heeft tot gevolg dat, wanneer een bisschop naar een bisschoppelijk concilie gaat, hij eerder spreekt en stemt als een individu dat eerder steunt op zijn geloof dan op de ervaring en de opinie van de clerus en de leken van zijn bisdom”⁴⁹. Wijzen

l'Église aujourd'hui » dans *Θεολογία*, 86, 2015, p. 171-194. BATHRELLOS Dimitrios, « Le Saint et Grand Concile : attentes et inquiétudes » dans *Contacts*, 67, 2015, p. 298-296-299

⁴⁷ STAVROU Michel, « La communion à l'intérieur de nos Églises : les réalités. Point de vue de l'Église orthodoxe » dans CHIRON Jean-François et CLEMENT Anne-Noëlle (sous la dir.), *Communion dans nos Églises, communion entre nos Églises*, Lyon, Profac-Theo, 2016, p. 58.

⁴⁸ YANGAZOGLU St., « Crise de la synodalité ? », p. 186-187.

⁴⁹ BATHRELLOS D., « Le Saint et Grand Concile : attentes et inquiétudes », p. 297-298.

we erop dat het probleem niet de democratisering van de macht is, maar eerder het gebrek aan luisterbereidheid, communicatie en overleg.

De realiteit is, voor zover ze er niet het gevolg van is, dat de gelovigen weinig participeren aan de eucharistieviering. Men moet toegeven dat de eucharistische ecclesieologie, die uit de theologie komt, het liturgische leven niet echt doordrongen heeft. M. Stavrou stelt zich terecht de vraag “Hoe zou de Eucharistie het centrale gebeuren van het kerkelijke leven in de gemeenschappen kunnen zijn, als er nog altijd oude gebruiken gelden, die vanuit de vroomheid en de gewoonte, het frequent deelnemen aan de eucharistie verbieden en maken dat enkel ouderlingen en kinderen nog aanwezig zijn of waarbij het vooraf verplicht is te biechten? In de landen met een orthodoxe traditie gebeurt het nog dat de eucharistie wordt gevierd zonder dat iemand te communie gaat, buiten de priester als voorganger”⁵⁰. Wel dienen we erop te wijzen dat recent, dankzij de schuchtere liturgische beweging van de voorbije decennia, de situatie beter is geworden dan een vijftigtal jaren geleden. In Griekenland stellen we heel wat positieve dingen vast: de communie is frequent, de gelovigen horen de gebeden die de priester zegt in het heiligdom, de gemeenschap reciteert het Credo en het Onze Vader en zegt het Amen bij de consecratie van de gaven enz. Hetzelfde gebeurt in andere landen, zoals Servië of Roemenië, waar, meer nog, de liturgie gevierd wordt in de lokale talen. Nochtans is de praktijk uit het verleden, bv. de eucharistieviering met de gesloten koninklijke deuren (voor het altaar), niet overal verdwenen; men maakt van de ikonostase van onze kerken een muur die de clerus van de gelovigen afschermt..

Wij zouden nog andere problematische punten kunnen aangeven (zoals het feit dat priesters of leken niet participeren in de keuze van hun bisschop). Ze zijn symptomatisch voor de crisis van de synodaliteit in de diocesane Kerk, die zich min of meer uitstrekt over heel het orthodoxe universum. Herhalen we nogmaals dat (doordat we geen Vaticanum II hebben gehad in de Orthodoxie (!)), de *receptio* en de realisatie van een theologie van de Kerk als het Volk Gods heilzaam zou geweest zijn. Volgens ons zouden de twee eerste hoofdstukken van *Lumen gentium* gemakkelijk door de orthodoxen aanvaard kunnen worden en de invoering van de instelling van een diocesane synode zou kunnen bijdragen tot het corrigeren van sommige realiteiten die weinig in overeenstemming zijn met de synodaliteit en zijn ecclesieologie van de *communio*. Wij geloven echt met betrekking tot de lokale synodaliteit, dat wij als orthodoxen, dingen zouden kunnen leren en navolgen van de katholieke gemeenschappen. Ik beweer niet dat de realiteit in de katholieke bisdommen heel perfect is. Nochtans mijn kleine ervaring

⁵⁰ STAVROU M., « La communion à l'intérieur de nos Églises », p. 59.

tijdens de laatste jaren dat ik in Frankrijk heb geleefd, heeft mij ervan overtuigd, dat er dikwijls een gemeenschapsgeest aanwezig is en een meer levendige participatie aan het leven van het bisdom.

De synodaliteit op het bovenlokale niveau

Wij hebben er reeds op gewezen dat de synodaliteit ook de manier is waarop de lokale Kerken met elkaar in *communio* zijn. Het is nochtans op het niveau van een regio of een provincie dat historisch synodes en concilies zijn ontstaan.

Maar hoe functioneert de synodaliteit op regionaal niveau in de katholieke Kerk en in de orthodoxe Kerk? Bij de orthodoxe Kerken wordt het regionaal niveau ingenomen door de autokefale/patriarchale Kerk die zich gewoonlijk op nationale schaal uitstrekt. In deze organisatievorm hebben wij in feite een “effectieve” bisschoppelijke synodaliteit: het partiarchaat of de autokefale Kerk wordt bestuurd door de primate en zijn synode, gewoonlijk samengesteld uit al de bisschoppen (of een deel waarvan allen beurtelings deel van uitmaken), volgens het principe van de interdependentie van de 34ste apostolische canon.. Het is op dat niveau dat, naar ons aanvoelen, de synodaliteit op een bevredigende manier functioneert.

Wat de katholieke Kerk betreft, volgens canon (c. 431) van het kerkelijk recht “zullen op een bepaald territorium de aangrenzende particuliere Kerken samengevoegd worden in kerkprovincies”. Toch heeft dit vandaag geen concrete uitwerking gekregen en is het gewoonlijk op nationaal niveau dat we een eerder moderne instelling hebben: nl. de bisschoppenconferentie. De bisschoppenconferenties bestonden reeds voor Vaticanum II⁵¹ maar na het concilie hebben ze aan belang gewonnen en werden ze verplichtend. Volgens het decreet over de pastorale taak van de bisschoppen *Christus Dominus*, “Is de bisschoppenconferentie een bijeenkomst waarin de bisschoppen van een land of van een grondgebied samen hun pastorale taak uitoefenen, om het hoogste goed te bewerken dat de Kerk aan de mensen kan aanbieden, vooral met vormen en methodes van apostolaat die passend aansluiten bij de tijdsomstandigheden” (CD 38)⁵².

Men zal hier opmerken dat deze definitie spreekt van de bisschoppen zonder de vermelding van de Kerken (in tegenstelling tot de definitie van een kerkprovincie in het kerkelijk recht), en men de bisschoppen eerder als individuen ziet dan als hoofden van de lokale

⁵¹ Entre autres, voir DANDOU Pépin W. F., *Les conférences des Évêques, Histoire et développement de 1830 à nos jours*, Paris, L’Harmattan, 2008 et LEGRAND H., MANZANARES J., GARCIA A. (sous la dir.), *Les Conférences épiscopales. Théologie, statut canonique, avenir*, Paris, Cerf, 1988, coll. « Cogitatio Fidei » 149.

⁵² Le document les a abordées à maintes reprises CD 18, 24, 38.

Kerken. We stellen hier heel de problematiek vast rond de leer van Vaticanum II over de bisschoppelijke collegialiteit. Deze leer (waarop de orthodoxe theologen kritiek hadden) verplicht ons te denken dat bisschoppen eerder worden gezien als individuen dat als “*corporatieve persoonlijkheden*” van hun Kerken.

Zoals Y. Congar het opmerkte, zijn de bisschoppenconferenties geen instelling van goddelijk recht en “vertegenwoordigen ze niet het college, want dat is universeel en omvat het haar hoofd, de Paus van Rome”⁵³. Zo “is een bisschoppenconferentie niet het college, maar een manier waarop de collegialiteit wordt uitgeoefend”⁵⁴. Het is om die reden dat J. Ratzinger in 1983 verklaarde dat: “Een bisschoppenconferentie als zodanig geen *mandatum docendi*. heeft. Dat hoort alléén de bisschop toe, ten persoonlijke titel of het college van bisschoppen samen met de paus⁵⁵, een stellingname dat in het *motu proprio* van Johannes-Paulus III *Apostolos suos* (27 juli 1998) werd bevestigd⁵⁶. Dat document heeft effectief de bevoegdheden van de bisschoppenconferenties op doctrineel vlak beperkt⁵⁷.

Deze afwezigheid van doctrinele competentie van de bisschoppenconferenties heeft iets vreemds voor de orthodoxen, wat niet aan een katholieke theoloog met naam P. Bernard Sesboüé is voorbij gegaan. “Het lijkt paradoxaal, schrijft de theoloog jezuiet, dat de bisschoppen, die persoonlijk een leergezag hebben, dat verliezen wanneer ze elkaar ontmoeten om zich te beraden in naam van de collegialiteit, wat in tegenspraak is met de oude praxis van de regionale concilies. Trouwens, een canon van de Codex van 983 (can. 753) vermeldt dat de bisschoppenconferentie “een authentiek magisterium”⁵⁸ uitoefent. In feite is de verplichte goedkeuring door de H. Stoel voor het merendeel van hun beslissingen, een aanzienlijke begrenzing van hun statuut, in de uitoefening van een effectieve synodaliteit (of zelfs collegialiteit als u wilt).

Zou men de twee regionale instanties, de orthodoxe synodes en de bisschoppenconferenties met elkaar kunnen vergelijken ? Het tweede Vaticaans Concilie trekt in zekere zin een parallel tussen de bisschoppelijke synodes die bestaan rond de patriarchen

⁵³ CONGAR Yves, « Collège, Primauté...conférences épiscopales : quelques notes » dans *Esprit et vie*, 96, 1986, p. 388.

⁵⁴ CONGAR Y., « Collège, Primauté...conférences épiscopales », p. 388. De même, pour J. HAMER, « Les conférences épiscopales, exercice de la collégialité », p. 969.

⁵⁵ Comme cité par ROUTHIER G., « Sacramentalité de l'épiscopat et communion hiérarchique », p. 73.

⁵⁶ *Apostolos suos* n° 9 et n° 14 DC, 2188, 1998, p. 751-759.

⁵⁷ Voir LEGRAND Hervé, « Les évêques, les Églises locales et l'Église entière. Évolutions institutionnelles depuis Vatican II et chantiers actuels de recherche » dans LEGRAND H. et THEOBALD C., *Le Ministère des évêques au concile Vatican II et depuis*, p. 224-225 et SESBOÛÉ Bernard, « La réception officielle des énoncés de Vatican II sur l'épiscopat dans les documents du Saint-Siège depuis le nouveau Code (1983-1999) » dans LEGRAND H. et THEOBALD C., *Le Ministère des évêques au concile Vatican II et depuis*, p. 141.

⁵⁸ SESBOÛÉ B., *De quelques aspects de l'Église*, p. 149.

van het oosten en de bisschoppenconferenties. Het hoofdstuk III van de Constitutie over de Kerk *Lumen gentium* zegt over de bisschoppenconferenties dat hun bijdrage, volgens de tekst, verrijkend kan zijn “in het vertalen van de collegiale geest naar concrete toepassingen” (LG 23). Vervolgens heeft de paragraaf het over de samenwerking tussen bisschoppen en na gewezen te hebben op het specifieke geval van de oude patriarchale Kerken, zegt men ten slotte dat de bisschoppenconferenties op een “gelijkaardige wijze” deze samenwerking kunnen bevorderen. Als we beide instellingen van nabij bekijken, zullen we vaststellen dat hun verschillen het verschil weerspiegelen tussen collegialiteit en synodaliteit.

Vooreerst wordt de conferentie eerder gezien als een vergadering van bisschoppen dan van Kerken. In de Orthodoxie nemen enkel de bisschoppen die in functie zijn deel aan de synodes, ook al nemen ze er bij afwezigheid van een reële lokale synodaliteit, eerder aan deel als individu dan als vertegenwoordigers van hun eucharistische gemeenschap. De voorzitter wordt gekozen door zijn gelijken, terwijl de voorzitter van een synode altijd de primate van deze Kerk is. De bisschoppen die deelnemen aan de synode hebben steeds een beslissend stemrecht in hun synode, die zich over alle onderwerpen kan uitspreken, ook op het vak van de doctrine. Natuurlijk over kwesties met betrekking tot het orthodoxe geloof en de moraal van het leven die met heel de orthodoxe Kerk te maken hebben, kan een synode zich niet onafhankelijk van de anderen uitspreken.

Op de website van de *Conférence des Evêques* in Frankrijk, leest men dat “haar autoriteit een ‘dienende autoriteit’ is, anders gezegd, de bisschoppenconferentie is geen tussenschakel tussen de paus en de bisschoppen: de volledige competentie van ieder bisschop in zijn bisdom blijft onaangetast”. Wat dit laatste punt betreft, in de orthodoxe Kerk is de volledige competentie van ieder bisschop ook intact, wegens het feit dat de primate en zijn synode slechts tussenkomen in het geval van een grote crisis of een conflict tussen de bisschop en zijn volk. De afwezigheid van een reële ‘autoriteit’ van de conferentie is te wijten aan de leer van de collegialiteit van Vaticanum II, dat enkel een autoriteit toekent aan de bisschop zelf, of aan het bisschoppelijke college met de paus. Door die beperking is het de vraag hoe men zich een synodaliteit op regionaal niveau kan voorstellen (en niet een vaag collegiaal gevoel) binnen en dergelijk beperkt kader.

Vermelden we verder een moderne orthodoxe instelling die gelijkenis vertoont met de conferenties. Het gaat om de bijeenkomst van de orthodoxe bisschoppen in een land dat men de diaspora noemt, d.w.z. in West-Europa, in Amerika of in Australië waar verschillende orthodoxe gemeenschappen en jurisdicties samen aanwezig zijn. De bedoeling van de bisschoppelijke bijeenkomsten van de diaspora, zoals gedefinieerd door het Heilige en Grote

Concilie van Kreta, is “het bevorderen van de samenwerking tussen de Kerken op al de domeinen van de pastoraal”⁵⁹. Zoals voor de conferentie, beschikt deze bijeenkomst dus enkel over een “pastorale autoriteit”, want iedere bisschop hangt canoniek af van de synode van zijn patriarchaat of autokefale Kerk. Het enige verschil misschien is dat de voorzitter van de bisschoppelijke bijeenkomst niet gekozen is maar *ex officio* de bisschop is van het oecumenische patriarchaat en in afwezigheid van deze, de bisschop in de volgorde van de diptieken. Deze nieuwe orthodoxe instelling heeft een voorlopig karakter (ook al bestaat ze reeds vijftig jaar), in afwachting van een oplossing voor de problematiek van de organisatie van de diaspora in overeenstemming met het canoniek recht, d.w.z. het bestaan van een enkele jurisdictie en niet van verschillende jurisdicties vanuit de nationale Kerken. Het zou heel wenselijk zijn dat de Bisschoppenconferenties op een gelijkaardige manier intermediaire etappes zouden zijn naar de creatie van regionale Kerken met een zekere autonomie, in het kader van een decentralisatie van de katholieke Kerk.

Vermelden we ten slotte andere institutionele vormen van synodaliteit in de Katholieke Kerk, zoals het provinciale concilie/synode van bisschoppen dat een mogelijkheid blijft volgens de Codex van het kerkelijk recht, maar dat zeer zelden plaatsvindt⁶⁰. Als men een echte bisschoppelijke synodaliteit op regionaal vlak wenst, waarom deze instantie dan niet reactiveren? Een andere parallelle instelling is het provinciale of particuliere concilie, dat de vorm heeft van een diocesane synode, maar op de schaal van een (kerk)provincie. De perspectieven van zo’n type van concilie⁶¹, waaraan bisschoppen, priesters en gelovigen uit de aangrenzende bisdommen deelnemen, zijn interessant, maar ze roepen bij een orthodox toch enige terughoudendheid op. Zo’n provinciaal concilie biedt ongetwijfeld de mogelijkheid tot een brede consultatie en een gemeenschappelijke reflectie, en het is een middel om een synodaliteit in de brede betekenis van het woord te bevorderen, die fundamenteel tot uitdrukking komt in het kader van de lokale Kerk. In alle geval dient men zich ervoor te hoeden dat er een verwarring ontstaat tussen deze bijeenkomst en een synode of regionaal concilie van bisschoppen. Met het oog op het bewaren van de eenheid binnen de lokale Kerk (en het

⁵⁹ Saint et Grand Concile de Crète, *Document sur la Diaspora orthodoxe* (Règlement des Assemblées épiscopales art. 2), texte dans *Contacts*, n. 255, 2016, p. 297.

⁶⁰ BORRAS A., *Communio ecclesiale et synodalité*, p. 157-159. « On pourrait relativiser cette législation en constatant que des synodes pléniers et des synodes provinciaux d’évêques restent possibles, qui eux, ne sont pas des créations du Saint-Siège. Mais on notera qu’aucune périodicité n’est prévue pour leur tenue, qu’ils ne peuvent être convoqués qu’avec l’approbation du Saint-Siège et que leurs actes doivent aussi être approuvés par ce dernier ; si bien qu’ils restent très rares, alors que la communion effective entre les diocèses est vécue habituellement au registre des conférences d’évêques » : LEGRAND Hervé, « L’ecclésiologie eucharistique dans le dialogue actuel entre l’Église catholique et l’Église orthodoxe » dans *Istina*, 51, 2006, p. 370.

⁶¹ Voir JOIN-LAMBERT Arnaud, « Le concile provincial, une chance pour la synodalité de l’Église » dans *Recherches de Science Religieuse*, 107/2, 2019, p. 301-320.

voorkomen van de verdediging van eigenbelangen), is het van kapitaal belang dat de bisschop haar kan vertegenwoordigen buiten het bisdom.

Slotbemerkingen

Wat kunnen we besluiten? Onze uiteenzetting is verre van systematisch en exhaustief over een onderwerp dat meer en meer aan belang wint. We willen ons beperken tot drie punten.

Vooreerst, over de actualiteit van het onderwerp. Benadrukken we nogmaals het *kairos* van de synodaliteit dat God ons schenkt door verschillende gebeurtenissen en personen, onder wie paus Franciscus. Het is van kapitaal belang dat wij vandaag over deze kwestie nadenken, zowel binnen onze kerken als in onze wederzijdse dialoog. Op een betekenisvolle manier heeft de Internationale theologische commissie een document over de “synodaliteit” gepubliceerd, een begrip dat enkele jaren geleden eerder orthodox of protestants dan katholiek bleek te zijn. Wij hadden een orthodoxe lezing van dit document kunnen geven dat in grote trekken, denk ik, gemakkelijk door ons allen zou kunnen gedeeld worden.

Vervolgens hebben we kort drie theologische fundamenteen aangegeven (die ook aan de orde zijn in het vernoemde document), die vanuit orthodox oogpunt het begrip *communio/koinonia* verduidelijken: zijn trinitaire verankering en zijn eucharistische verwerkelijking definiëren de *communio* als een correlatie tussen eenheid en verscheidenheid (het ene en de veelvoud).

Ten slotte hebben we enkele kritische bedenkingen gemaakt bij de praxis van de synodaliteit zowel bij de orthodoxen als bij de katholieken. We hebben onze bewondering uitgesproken voor de katholieke instelling van de diocesane synode, die onze Kerk zou kunnen helpen om sommige zwakke punten in de uitoefening van de synodaliteit binnen de lokale Kerk te verbeteren. Anderzijds kan de bisschoppelijke synodaliteit van de orthodoxen de katholieke ecclesiologie en praktijk inspireren in haar inspanningen om de regionale realisatie van de bisschoppelijke synodaliteit, die door de jarenlange romeinse centralisatie gehypnotiseerd was, nieuw leven in te blazen.

De titel die we aan deze conferentie gaven kan wat provocerend klinken. Hiermee willen we benadrukken dat er een belangrijk gevaar schuilt achter dit delen van het begrip synodaliteit. Haar herontdekking is ongetwijfeld niet alleen heilzaam voor de trouw van onze respectievelijke Kerken aan de wil en de roeping van God, maar ook voor onze toenadering en ons oecumenische verlangen naar een volledige kerkelijke eenheid. Het gevaar dat we nochtans

lopen door hetzelfde begrip van de synodaliteit te gebruiken is dat we de illusie hebben van een herwonnen consensus, terwijl iedere Kerk zal blijven leven en denken zoals voorheen, volgens haar eigen confessionele kerkelijke manier van zijn. Kardinaal Kasper heeft op hetzelfde risico gewezen met betrekking tot de ecclesiologie van de *communio*. Zo zegt hij: “Deze brede *receptio* (van het concept van de *communio*) mag nochtans onze ogen niet sluiten voor het feit dat achter het begrip ‘*communio*’ voorstellingen en zeer verscheiden opvattingen schuilgaan die nauw verbonden zijn met niet opgeloste oecumenische verschillen op het vlak van de ecclesiologie⁶². Het volstaat dus niet te spreken over de synodaliteit zonder op zoek te gaan naar een gemeenschappelijk begrip ervan, en er tegelijkertijd zorg voor te dragen dat onze kerkelijke praxis getekend blijft door de theologie van de synodaliteit.

Op het einde van deze interventie willen we benadrukken dat de synodaliteit als een manier om Kerk te zijn, ons oproept tot een dubbele bekering, zowel theologische als praktisch. Van paus Franciscus weerhouden we de sterke uitspraak dat “de synodaliteit een constitutieve dimensie is van de kerk” en het document van de Internationale Theologische Commissie dat de theologische fundamenteën van de synodaliteit heeft geëxpliciteerd. Maar hoe moeten we dit op dogmatisch vlak zien? Zouden we met J. Zizioulas kunnen zeggen dat de synodaliteit een theologische noodzaak is of dat zij hoort tot het *esse* en niet tot het *bene esse* van de Kerk? Als de primaat voor de katholieke ecclesiologie van goddelijk recht is, kan men dan hetzelfde zeggen van de synodaliteit?

Als we een doctrineel statuut toekennen aan de synodaliteit, dienen we verder vooruitgang te maken in de verandering van onze praxis. Gaan we aan de synodaliteit een echte institutionele uitdrukking geven op alle niveaus van het kerkelijk leven? Na wat we uiteengezet hebben, betekent een dergelijk statuut toekennen aan de synodaliteit, de onderlinge afhankelijkheid van het ene en de veelvoud, de bisschop en zijn gemeenschap, de ene Kerk en de Kerken, de primaat en de andere bisschoppen. Zonder een bekering, zowel theologisch als praktisch, zal de synodaliteit een leitmotiv blijven, enkel nog de illusie van een toenadering tussen onze Kerken, zonder ons samen te brengen in dezelfde Kerk, rond dezelfde Beker en dezelfde manier van kerkzijn! Ik hoop dat deze ontmoeting en onze gedachtewisselingen bijdragen tot deze dubbele bekering!

⁶² KASPER W., *L'Église catholique*, p. 47.